

על אברהם

הס' 3

ההליכה אל התשובה עם פרשיות התורה

פרשתינו נקראת לרוב בסמוך לראש חדש אלול, וכפי שגם נרמז חודש זה בפרשה על הפסוק "ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים" וכתב הוזה"ק "דא הוא חדש אלול".

ה' 36

בימים אלו גם מתחילים לתקוע בשופר בכל בוקר אחרי תפילת שחרית וכמו שכתב הרמב"ם בריש הלי ראש השנה, וכבר כתב הרמב"ם בהלי תשובה פי"ג דאף שטעם תקיעת שופר הוא משום דרחמנא אמר לתקוע, וחוק לישראל הוא, אך יש לזה גם טעם מצד יעוררו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם", ותפקידו של השופר לעורר את האדם משיגרת יומו, לעורר אותו למחשבה בדבר יום הדין, וכמובן לחשבון נפש ולתשובה שלימה. טעם זה כמובן טוב הוא ומתאים לימי חדש אלול אשר מן התורה אין בו חיוב תקיעה, אך יש בו חיוב לחשבון הנפש, וזה מה שעושה השופר בימי חודש אלול למי שמבקש להתעורר ולהתקרב אל ה'.

דומה שכל עניני חשבון הנפש וצורת התשובה, מרומזים בכל הפרשיות הללו שנעבור בימים עלאיים אלו, והי"ה פי כי תצא, פי כי תבוא, פי נצבים, פי וילך, פי האזינו, פי וזאת הברכה, ולאחר מכן פי בראשית שתחילתה נקראת בשמחת תורה, היו"ט המסיים את מועדי חודש תשרי.

ובנו יסוד היסודות ושורש עבודת התשובה הוא ב"כי תצא", בעזיבת החטא, ובלא שאדם יעזוב את חטאיו, אי אפשר שישוב בתשובה. וכך מונה הרמב"ם בהלי תשובה את עזיבת החטא כבסיס לדרך התשובה. קול השופר המעורר "היתקע שופר בעיר ועם לא וחרדו!" אומר הנביא עמוס, משמע שאי אפשר להיות אדיש נוכח שמיעת קול השופר, פי באמת אי אפשר שלא להיות נחרד עם שמיעת קול השופר, והתעוררות זו אמורה לחוציא את האדם משלוותו ואדישותו, וגם מחטאיו הראשוניים, מארחות חיינו ומקלוקלים והמקולקלים, למאוס בכל חטאיו שעשה עד היום. ומכאן קצרה הדרך ל"כי תבוא". כי תבוא אל עולם חדש, עולמו של הקב"ה. אחרי עזיבת החטא, וההחלטה

הנחושה כי זו אינה הדרך, זו דרך חתחתים מסוכנת, דרך חטאים המובילה לעברי פי חת, מובילה לשום מקום, מובילה להיתנתקות מזהות יהודית עד שכבר קשה להכיר בו אם יהודי הוא או נכרי הוא, אזרח העולם הוא. ואחרי ראיית הריקנות הנוראה שבדרך הראשונה, הדרך בטוחה ומובילה אל האושר היהודי, אל החיים היהודיים האמיתיים, אל הסיפוק, אל השמחה. ובמיוחד אין לתאר את גודל האושר והשמחה בביכורים, בכניסה אל העולם החדש הזה, רוצים לחטוף עוד ועוד, רוצים לרקוד עד השמים, רוצים לפרסם ברבים לכל החברים איזה עולם חדש ונפלא נמצא. איזה אושר! איזה יופי! איזו שמחה!

רק עכשיו אחרי התנאי השני של התשובה, שהוא "קבלה להבא" מתוך אושר ושמחה עד אין קץ, רק עכשיו אפשר להבין מהו "יום הדין" ומהו "ראש השנה ויוהכ"פ". בעולם החשוך הוא, העולם הראשוני ממנו ברחנו, שם ר"ה נראה להבדיל (א"א הבדלות) כמו היום הראשון בשנה האזרחית שהציבור בעולם מתבוסס בו לשיכרה והוללות, עושה אותו ליום של בילוי וזלילה וכי, ואף כאן יש מבלים בבתי מלון, יש מבלים בקזינו, יש נוסעים לחו"ל, ושאר בילויים של שכרה, הי' ירחם וישמור. וכך מי שנכנס לעולם המאושר והמופלא הזה של עולם התורה והתשובה, עולם המוסר ועבודת המידות, רק הוא יכול להיות "ניצב" (וזוהי פרשת נצבים) לפני הקב"ה, מוכן ומוזמן ליום הדין, לעבודת הקודש, לעבודת ה'.

מכאן קצרה הדרך להמשך הלאה - "וולד" - אל יום הכיפורים. כי אחרי שיודעים כבר מה הם החיים האמיתיים והשלמים של האדם, ורק אחרי שחוט של חסד משוך על פניו של אותו בעל תשובה שהתורה הפכה אותו לעדין ובעל דרך ארץ, הולך בצדקות הי' ביאה לבן תורה, הרי המבט מתוך עולם כזה נפלא ומעודן אל החיים, החיים הראשוניים באותו חושך ראשוני, נראים רעים הרבה יותר, מכוערים ומעוררי בחילה וגועל עד להחריד. ולכן ביוהכ"פ מבקשים מהקב"ה "האזינו השמים והארץ" שיאזינו השמים לקולות הוידוי על אותם מעשים ארציים מכוערים וקשים מן העבר, כי רק עכשיו כשאדם מכיר בחטאו, ויודע עד כמה היו הם תמוהים, כי רק מתוך מבט תורני ומוסרי אפשר להעריך נכונה את גודל החטא. והקב"ה מאזין לקול שוועת עניים וכמו שנאמר "שוועת עניים אתה תשמע, צעקת הדל תקשיב ותושיע", והוא מבין ומאזין מביט ומקשיב לקול תפילותינו ובקשתינו.

1

ואחרי המחילה, הסליחה והכפרה, אין אושר גדול יותר לאדם, ואין שמחה גדולה יותר מאותה הרגשה נפלאה שעכשיו הכל נקי, עכשיו הלב חדש, עכשיו הנשמה כולה קודש והגוף טהור, הרגשה שאתה כמלאך האוחז בידו שרעפי קודש. אין לשער ואין לתאר גדול השמחה שבמוצאי יוה"כ"פ, עד שאפשר לומר כי "זאת היא הברכה" האמיתית. וכל העבודה הגדולה והמייגעת שעבדנו ועמלנו מאז כי תצא, אינה אלא בשביל להגיע לזאת הברכה.

1
6

ומי שזכה להגיע לזאת הברכה ולקרוא בקול גדול בשמחתה של תורה "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו", רק הוא יכול להרגיש מה זה להתחיל הכל

2
ע

מבראשית, להתחיל הכל מהתחלה, להתחיל לבנות את החיים היהודיים האמיתיים מן המסד ועד הטפחות, ובכל תפילה ובכל מצוה להסיף עוד לבנינו ליהדות שלי, ועוד לבנינו, ועוד לבניה. וכך לבנות בית חדש מתוך בקשה ותפילה "שבתי בבית ה' כל ימי חיי", שהבית הזה יהיה לעולם "בית ה'" עם זה השולחן אשר לפני ה', בית עם ארון הקודש בתוכו, בית שאפשר לומר עליו "מוזמור שיר חנוכת הבית". על בית זה נאמר "כי תבנה בית חדש לא תצא בצבא", כי המלחמה שאדם נלחם עם יצרו עד שהגיע לאותו בית חדש, בית ה', גדול הוא פי כמה מהמלחמה בגבולות. שהרי כך למדנו מפי בעל חובת הלבבות, כי ראה לא מעט אנשי חוזרים ושבים מהמלחמה כשהם מנצחים, אך כמעט לא מצא מי שחזר מהמערכה עם יצרו, והוא ניצח באותה מערכה.

11
16

מה שאומר, שאדם יכול להיות גיבור גדול בשדה המלחמה עד שהציבור יהלל אותו ויהפוך אותו לאליל ואולי לאלהים אחרים, ויפרסמו עליו ספרים ואלבומי תמונות על גודלו ותפארתו. אך את המלחמה האמיתית אינו מסוגל לנצח בה, ואותו איש מהולל מפסיד כמעט בכל מערכה עם יצרו. משום שמלחמה זו קשה פי כמה לנצח בה. ומי שניצח בה והקים לעצמו בית חדש, אינו צריך שוב לצאת לצבא ולמלחמה, הוא כבר ניצח במלחמה הגדולה, אם כל המלחמות. הבית החדש הזה הוא בית הבראשית, זו ההתחלה החדשה, שכל אדם מסוגל לה "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו".

11

כי תלח למלחמה על אויבך ונחמו ה' חלקך צידך וכו', כיל צקנפרס צפרקי דאצות חס אין חכי לי מי לי ובשאיני לצלמי וס חכי ואס לא עכשיו חיעתי דהנה אחזיל חלמלא סקנייה עחורו לא יוכל לו וקנה יחסי סאדס סלא ילא למלחמה עס סילסיי ולא יעסס סוס הספעלות לכצקו רק יצטח צבי סיעורסו וילחם מלחמתו הגדולה עבודה חזק סאצת לא סן סוא, כי עי סחוסס סן סוא לעולם לא יצטק חס יצרו סחסי סלא סלרי סאדס ללחום סמיד כגד יצרו כל עס סנכסו וצאפסרוסו וסחסי יעורוסו מן ססניס כדאעורו סנא לעיור ססייעין סוסו, וסאדס לריק לסחזיל לעסר עלמו וסחסי עסייעין סוסו סבי סלאמ סלא חס אין חכי לי מי לי, סאס סאדס חוכו עוסס מלומס וסוכו עונד ללחום כגד יצרו מי סוא חסר יעורסו, ובסחסי לעלמי ס"י וגס לחסר ספעל, עז סוא כי לא יוכל צעלמו לכצקו סלא כסילורסו סניסס יחד כד"ס, וסאדס וסאס לא עכשיו חיעתי סלא יחסי סאדס סלא ילחום כגד סילסיי רק ער כי יוקן ויגיעו סיעיס חסר אין צסס סען לסאוס עוס"י וסו יצור סל סו ויחיעסו, כי ככ סעורו סזיל סאסי חיס יצו סס סו ער ססוס צנורס וצכסו סו יצורל צססניס ספולוס סליעוס, ח"ס חס לא עכשיו חיעתי, ח"כ סקרא כי סלא למלחמה על אויבך סוא ילסיי רק חס סלא למלחמה סאס, סו ונכמו סו סלקיך צידך כי סנא לעסר עסייע"י סוסו מן ססניס וקיל :

3
סניס סוס

כי תצא למלחמה על אויבך ונחמו ה' אלקיך בידך ושבית שביו. — וברשי", לא דברה תורה אלא כנגד היצה"ר וכו'. וראיתי לגדול אחד שעמד על כפל הלשון ושבית שביו. ואמר על זה עפ"י הידוע בספרים שכל הפסוק הזה מדבר על מלחמת היצר, ועל אויבך היינו אויבו הגדול של האדם הקם עליו בכל עת ומבקש להמיתו בחטא. וכך הוא ביאור הפסוק כי תצא למלחמה על אויבך, כשאתה יוצא להלחם על יצה"ר, שלא לשמוע בקולו ולבטל את כחו, העצה היעוצה היא ושבית שביו היינו שאתה תקח אותו בשבי שהוא רוצה לקחת אותך, כוונת הדבר שתבא עליו בשאלה למה אתה מסיתני לחטא, הלא מפני שאתה מבקש לעשות רצון בוראך, כי לכך נוצרת להסית את האדם, כדאיתא בגמרא ובמדרש וירא אלקים כי טוב זה יצה"ר, כי לית נהורא אלא מגו חשוכא, ולית טבא אלא מגו בישא, וע"י היצה"ר אם האדם זוכה להתגבר עליו ולנצחו, ע"כ הוא נקרא צדיק. וא"כ היצה"ר הוא באמת שליחו של מקום להטטיר לאדם באחריתו. וזה הוא ושבית שביו, שאתה יכול לשבות אותו בכח אותה טענה שהוא בא אותך, שכל כוונת היצה"ר הוא לעשות רצון בוראו, א"כ מאותו טעם עצמו אין אני צריך לשמוע בקולך כי עלי לעשות מצות בוראי, והלא הדברים קל וחומר, ומה

4

ס' ק' י' י' ע

2

אתה שאינך בר עונשין ואין שכר ועונש נוהג בלאכיים שאין להם בחירה, אני ששכר ועונש נוהג בי, לא כל שכן שאני צריך להשמר מחטא, רק לעשות תמיד רצון קוני. ואם יעשה אדם זה החשבון יוכל להתגבר תמיד על יצרו ולשבות אותו בשביו של היצור עצמו. וזה ושבית שביו.

5) מ

עוד שמעת, כי תצא למלחמה על אויביך, ונתנו ה' אלקיך בידך, שאתה צריך לצאת למלחמה על היצר עוד בטרם יבא הוא עליך להסיתך, וכך דרכו שהיום אומר לך עשה כך ומחר אומר לך עשה כך, עד שיאמר לך, לך ועבוד וכו', ואם אתה מתחיל במלחמה אתו שלא תאבה ולא תשמע

לו כבר בהתחלה, אזי התורה מבטיחה לך ונתנו ה' בידך, והשי"ת יעזור לך לנצחו, כדרך שאמרו בגמרא אלמלא אין הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, והלשון עוזרו משמע שיש קודם פעולה מצד האדם, וזהו כי תצא למלחמה על אויביך, כי אתה צריך לצאת קודם למלחמה עם היצר ואז הקב"ה עוזר לך, כענין עזוב תעזוב עמו, שקודם כל חייב האדם עצמו להתחזק ולהקים, ורק אז מצוה לסייעו ולעזרו, וד"ל.

תקו. לעשות מעקה לגו

לחסיר המקוילים והנזקים. מקל משכונתינו. ועל זה נאמר. ופשיט מעקה לגו. והענין הוא שנקנה קיר סביב הגנות וסביב הכורות והשיחין ודומיהן כדי שלא תפול ברקה לפל קום או פהם, ובכלל מצוה זו לכנות ולתקן כל-לחל וכל-גדר שיהיה קרוב לכוא מפלה מפניו וזה שהוקיר הפתוב. לגוף דבר הפתוב. יהווה ולשון ספרי: ופשיט מעקה - מצות עשה. משרשי המצוה לפי שפס היות השם כרוך - הוא משנים בפרטי בני אדם ויורש כל-מעשיהם. וכל-אשר יקרה להם טוב או רע - בגנותו וקמנותו לפי נכותו או חיותו וקמנותו שאמרו וקרונם לברכה (מל"ב). אין אדם נוקט אצבעו מלמשה אלא אם פן מקריזין עליו מלמעלה - את-על-פיהו צריך האדם לשמר עצמו פן המקרים ההוגנים בעולם. כי האל קרא עולמו וכו' על-יסודות צמני השבע. וזו שמהיה האש שורפת והמים מכבין הלהבה, וקמו פן יחיי השבע. שאם תפל אבן גדולה על ראש איש שתפץ את-מחו. או אם יפל האדם מראש סג הגבוה לרץ שמים, והוא כרוך-הוא סגן

6) סך

גופות בני אדם ופח בהם נשמת הים - בעלת נשמת. לשמר הגוף מקל-פגע. ונתן שניהם. הנפש וגופה. בתוך גלגל היסודות. והמה לנהגים ויפעלו כם שצלות: ואחר שהאל שצד גוף האדם לטבע. כי פן חיצה חקמתו מצד שהוא בעל חומר - צוהו לשמר פן המקרה. כי השבע שהוא כסור גידו - יעשה פצלתו עליו אם לא ישמר משני: ואמנם יהיו קצת מקני אדם אשר תפלו ספץ ביקרם. לרב חסידותם ודבקות נפשם בךרבי בריו. הוא. הנה חסידים גדולים אשר מעולם אינשי השם. כמו האבות הגדולים והקדושים וטרפה פן הסנים שהיו אחריהם. כמו דניאל

הנזיה מישאל וצוריה ודומיהם שפסר האל השבע בידיהם ובהחלתם - הנה השבע אדון עליהם: וקסופן - לגדל התצלות נפשם. נהפך הוא שהיו הם אדונים על השבע. כאשר ידענו באבריהם אבינו שהפילוהו לכבשן האש ולא הזקו וארבעת (גיל ושלשת) החסידים הנזכרים ששמו אותם. לגו. אתון נורא יקידתא - ישער ראשהו. לא אתהרף. (= לחוף נפש אש יקרת ויער ראשם לא נחרו. וניאל ג כג-כו): ולב בני אדם בהקטנם. לא נכו אל-המצלה הגדולה הזאת: ועל פן מצונו התורה. לשמר משכונתינו ומקומתינו. לבל יקרנו מנת בפשיעוהו. ולא נספן נפשוחנו על סוף הנס: ואמרו וקרונם לברכה (שבת לב א). שקל-הסומך על הנס - אין עושין לו נס: ועל הדרך הנה מראה רב עניני הפתובים בכל-מקום. כי גם בהלחם ישראל מלחמת מצוה על פי השם. היו עורכין מלחמתן ומזינין עצמן ועושין כל-ענינם. כאלו יקכו בךרכי השבע לגמרי: וכן ראוי לעשות לפי מצונו שזכרנו: ואשר לא יחלק על האמת מרצ לב - יודה קוה.

(ט) וצוה ופקדו שרי צבאות בראש העם. כי התורה תצוה בדרך הארץ ותעשה הנסים עם יראיו בהסתתר. ואין החפץ לפניו לשנות טבעו של עולם ולתתי כאשר אין שם דרך בהצלה אחרת. או להודיע שמו לצריו. לעתים כאשר היה בקריעת ים סוף וכיוצא בו:

7) יחידים

הברקה חריפה של ה"אור שמח" בילדותו

"לא תביא אתנן זונה ומחר כלב בית ה' אלוקך לכל נדר" (בג יט)

הברקה חריפה נאמרה בפסוק זה, על ידי הגאון רבי מאיר שמחה הכהן מדוזינסק - בעל "אור שמח", עוד בילדותו, אגב מעשה שאותו סיפר לימים בעל "אור שמח" להגאון רבי יוסף אדלר, רבה של טורדא:

כאשר היה ה"אור שמח" כבן אחוזעשרה או שתיים-עשרה, כבר היה בקי בכל ה"אורים ותומים" על ה"חושן משפט". לעומת זאת, הוא מעולם לא למד על הסדר את פירוש רש"י על החומש.

אחד מגדולי ישראל, ביקר באותם ימים בעיר מגוריו של ה"אור שמח". הוא שמע על העילוי הצעיר, והחליט לבחון אותו - כמקובל באותה תקופה - כדי לאמת את השמועות המופלאות שהגיעו לאוזניו. ואכן, הילד היה בקי היטב בכל ה"אורים והתומים".

8) מ"ב

(3)

9
ממ

1 - "אבל שמעתי", אמר הרב החשוב למאיר שמחה הצעיר, "שאתה אינך יודע רש"י על החומש. האם זה נכון? ואם כן, איך זה יכול להיות?"

"הייתי אז ילד רך בשנים", סיפר לימים ה"אור שמח" לרבה של טורדא, "וכפי שהגמרא אומרת: ילדות נזרקה בי - ועניתי, כדרכם של ילדים: "יש יותר חריפות בדף אחד של ה"אורים ותומים", מאשר בכל הפירוש של רש"י על החומש".

6 הגדול, כמובן מאליו, הזדעזע והוכיח את הנער.

"נעוד שנה", סיים את דבריו, "אבוא לכאן שוב. אז אבחן אותך בחומש עם רש"י, ואני מצפה ממך לדעת אותו כראוי!"

לקראת סוף השנה, חזר הרב אל העיר ובחן את מאיר שמחה על רש"י. הפעם ידע היטב את הנלמד.

11 "בשנה שעברה", אמר מאיר שמחה, "אמרתי שיש יותר חכמה ב"אורים ותומים" מאשר בכל פירוש רש"י על החומש. השנה אני יכול לומר, שיש יותר חכמה בהערה אחת ויחידה של רש"י על החומש, מאשר בכל ה"אורים ותומים"!

ומאיר שמחה הנער הביא דוגמא לקביעה זו - מדברים שכתב רש"י על הפסוק שלפנינו: "לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' אילוקיך לכל נדר". רש"י מוסיף שתי מילים: "לרבות הבמות". כלומר: גם במות כלולות באיסור אתנן. (מן הראוי לציין, כי ברוב המהדורות של רש"י, מילים אלו אינן מופיעות כלל, אולם ניתן למצוא אותן ברש"י ישן, מבוססות על ה"ספרי", שם נאמר במפורש: "לכל נדר - לרבות את הבמה").

"מהיכן למד הספרי שהובא ברש"י הלכה זו"? - הקשה ה"אור שמח" הצעיר א"ר איפה זה נמצא ומרומז בפסוק?"

אולם, הוא יישב מיד, המתבונן בדברי רש"י יראה שקודם לכן הוא מעתיק דיבור המתחיל ארוך: "בית ה' אילוקיך לכל נדר", ולכאורה רש"י היה צריך לכתוב רק את המילים "לכל נדר", ולא את הרישא של הפסוק: "בית ה' אילוקיך"?

6 אלא שעצם מבנה הפסוק קשה להבנה, שכן לכאורה היה לו לומר: "לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב לכל נדר" - ואז יש כאן הגדרה של מעשה האיסור והחפצא שלו, ורק אחר כך להביא את "בית ה' אילוקיך" - הגדרת מקום האיסור. או, לחילופין, היה לו לומר: "לא תביא בית ה' אילוקיך" - מעשה האיסור ומקומו, ורק אחר כך "אתנן זונה ומחיר כלב" - החפצא של האיסור. אבל לא זו צורת הפסוק.

4 הפסוק עירב את שני העניינים יחד. "בית ה' אילוקיך לכל נדר".

"זהו עומק כוונתו של רש"י", אמר העילוי הצעיר לאורחו. איזהו "בית ה'" שהוא מוגדר ככזה רק לגבי נדרים? - "במה". כיוון שרק קרבנות שאינם חובה יכולים לקרב בבמה.

36 מכאן הוציא רש"י את הדין שגם במות כלולות באיסור אתנן, ולכן הוא הקפיד להעתיק את הדיבור המתחיל הארוך ההוא.

"עתה", הוא סיים, "יכול כבוד תורתו להבין מדוע אמרתי שבהערה אחת של רש"י, יש יותר חכמה מאשר בכל ה"אורים ותומים"..."

(החידוש עצמו מופיע בקיצור ב"משך חכמה" על אתר - אך ללא הסיפור המלווה אותו).

מפי הגאון רבי כרל ברקוביץ שליט"א, מרייני הקהילה החרדית בלונדון - הובא בספר "האור שמח", להרב אשר ברנמן שליט"א

10
הנה

1 ויש כאן זרות, שלפי הענין היה לאמר "לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב לכל נדר בית ה' אלקיך" או "לא תביא בית ה' אלקיך אתנן זונה וכו'", ולמה הפסיק בשם המקום בנשוא הענין. לרוב דרשו "בית ה' אלקיך" ל"כל נדר", פירוש שאינו "בית ה'" לדברים של חובה רק לנדרים, וגם שם "לא תביא", וכמו שאמרו בפרק קמא דמגילה (ט, ב): זה הכלל - כל שהוא נידר ונידב - קרב בבמה, וכל שאינו נידר ונידב - אינו קרב בבמה. וצריך לומר כמו שהוא בספרי "לכל נדר" - לרבות הבמה, שמה עיקר הדיוק. וזה כוונה שניה בפסוק כדרך תו"ל.

4

(11) כ"ל

(כ) לא תשיך לאחיד. גם זו מצוה מבוארת⁴⁰. יסיף בכאן אותה גם ללוח מה שאין כן בכל דיני ממונות. שאם רצה הוא לזוק בנכסיו רשאי. אבל מפני רגילות החטא הזה יזהיר בו גם הלוח. וביאר בכאן שיהיה רבית הנכרי מותר⁴¹. ולא הזכיר כן בגול ובגובה כמו שאמר גול גוי אסור⁴². אבל הרבית שהוא נעשה לדעת שניהם וברצונם. לא נאסר אלא מצד האחה והחסה. כמו שצוה ואהבת לרעך כמוך⁴³. וכמו שאמר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בלעיל וגומר⁴⁴. ועל כן אמר למען יברכך ה' אלהיך⁴⁵. כי חסד ורחמים יעשה עם אחיו כאשר זלזלו בלא רבית ותחשב לו לצדקה. וכן השמיטה⁴⁶ חסד באחים. לכך אמר את הנכרי תגוש⁴⁷ וקבע לו ברכה⁴⁸. כי הכתוב לא יזכיר הברכה רק בצדקה ובחסדים לא בגול ובגובה ובאונאה. והזכיר נשך כסף נשך אוכל. לבאר שהלוח סאה חסין בסאה וחצי יהיה נשך גמור⁴⁹. אפילו לא יהיה שוה סאה וחצי בעת הפרעון כדמי סאה שהלוחו. וביאר עוד כל דבר אשר ישר. אפילו באבני הבנין ושאר הנלוים. אולי יעלה על הדעת שאין הנשך רק בכסף שכל הדברים בקנין בו. ובאוכל שהוא חיי האדם. אבל בשאר הדברים גלך. אחר שום הכסף לעת ההלוואה והפרעון⁴⁹. ורבותינו עשו⁵⁰ לנכרי תשיך לאו. הבא מכלל עשה באחיד. מפני שהוא מיותר. שכבר אמר לא תשיך לאחיד:

(13) מ"ד

(כב) וזכרת כי עבד היית וגו'. ובהנה לך לנחת אם היו המצרים מניחים אותך לפאר ולעולל אחר כרמיהם, על כן יש לך להתנהג כן עם שארי נדכאים. } ומשום הכי כתיב כאן "בארץ מצרים", ולא כמו בפסוק י"ח "במצרים", דשם

מדבר רק כמה שהיינו גרים בקרב אנשי מצרים, וכאן מדבר שלא היתה לנו "ארץ" וכרם וזית, ונכספנו לתת¹⁶⁷ לנו פרט ועוללות.

(ד) לא תחסם שור בדישו. אף

חיה ועוף במשמע ולמה נא' שור להוציא את האדם, רש"י מהספרי. והקשה הרא"ם מהא דאמרינן, דמקשינן חוסם לנחסם ונחסם לחוסם מה חוסם (אדם) אוכל במחובר אף נחסם (שור) אוכל במחובר ומה נחסם אוכל בתלוש אף חוסם אוכל בתלוש (ב"מ פ"ט). הרי דגם אדם אוכל ב"דישו" — תלוש? ותירץ דאף דאדם מותר לאכול בתלוש (אם לא התנה עמו בעה"ב, שלא יאכל). אבל אם "חסמו" בעה"ב ולא נתן לו לאכל, אינו עובר בלאו ד"לא תחסם", שזה נא' רק בשור. ובאדם מצוה רק על בעה"ב לתת לו לאכול, אבל אין בו לאו, ע"ש. ונראה להסביר את העדיפות שיש לבהמה על האדם, שעל חסימת הבהמה לוקין ובאדם אינו עובר אלא בעשה, והיינו, שהבהמות הבייתיות הנמצאות ברשות האדם, מצפות ל"שולחן" האדם, שיתן להן מזונות ו"עולם חשך" בעדן, שאינן יודעות, מתי יניח לפניהם מזונות, ולפיכך, מחשש רעב, הן משתמשות בכל הזדמנות הבאה לפניהם לחטוף ולאכול. ואם הן דשות ברגליהן ורואות לפניהן מזון, אם יחסם אותן האדם יהי צערן גדול מאד, ולפיכך אסרה תורה את חסימתן בלאו ולוקין עליו, ולא יתקן את הלאו, אם יאכילנה אפי"כ משופרי דשופרי, כי אין זה תיקון לצערה שסבלה בעת הדישה. אבל האדם, אפילו אם הוא עני, הרי הוא כמי שיש לו "פת בסלו", שהרי הוא ברשותו ללכת ולקחת לו אוכל, ובכל אופן יודע הוא, שתוכף ישיג לו אוכל, ולכן אין צער דומה לצער הבהמה, שאינה יודעת כלום, ואין בזה "לאו", אם יחסם אותו בשעת עבודתו, ורק מצוה הוא, שיתנו לו לאכול

(12) כ"ל

(14) כ"ל

והתשובה הדר' הוא כי הנשך מצד עצמו איננו דבר בלתי ראוי כי האנשים עם ממונם כספם והתבם ותירושם ודגנם ראוי שירויחו, ואם אדם אחד בקש מאדם אחר מעות לעסוק בסחור ויחשוב להרויח באלף כפולות שילוה לו מאתים מדוע לא יתן לו מנה, וככה עובד אדמה שקבל בהלוואה ק' סאה חטים שנה אחת לורוע שדהו וימצא בשנה ההיא מאה שערים כפי הנהוג למה לא יתן לו בעד הלוואת ק' סאה י' הנה הדבר ההוא בעצמו איננו נמאס גם לא מגונה והוא סחורה ומשא ומתן והגון מפאת עצמה, כי כמו שהאדם אינו מחוייב לתת מעותיו לאחד כי אם דרך צדקה וחסד ככה איננו מחוייב לתלוות מעותיו או תבואתו חנם כ"א בדרך צדקה וחסד במתנת חנם, ולכן ייחס הקב"ה את הענין הזה במדרגת חסד שיעשה עם אחיו כשילוהו כספו מבלי ריוח ותועלת כלל, והוא כענין השמטה, שהוא גם כן חסד באחים וכן גם הרבית לא כענין הגול והגובה שהוא מצד עצמו דבר נחשב ונמאס, ומפני זה אמר בשמטה (פ' דאה) לא יגוש את רעהו, ואמר בנשך לא תשיך לאחיד לפי ששניהם חסד שיעשה האדם עם האחים ואיננו מחוייב לעשותו עם הנכרי, וכמו שבשמט' אמר את הנכרי תגוש כך אמר רבית לנכרי תשיך לפי שהוא לפנים משורת הדין שהוא ראוי לעשותו עם האחים בצדקה ואיננו מחוייב לעשותו כן לנכרי, ומה שאמר דוד (תהלים ס"ו) כספו לא נתן בנשך וחז"ל פירשו במסכת מכות (דף כ"ד) אפילו לאומות, הנה הוא לתאר החסיד המופלג שיעלה בזה ה' ובמקום קדשו שיעשה חסד וצדקה אפילו עם הנכרים, לא שיהיה הרבית דבר בלתי ראוי והגון בפני עצמו כי ענין החסידות בלתי ענין היושר המשפט, ודוד דבר שמה ממדת החסידות לעשות דבר לפניו ולא דבר מהמשפט הישר ומהצדק הגמור אמנם בגובה וגולה ורציחה הזהיר בכלל לאחים ולנכרים באמרו לא תרצח ולא תגנוב לפי שהם דברים בלתי ראויים מפאת עצמם ולכן ישתתפו בהם האחים והנכרים ולהיות זה ממדת החסד והבחי' כמו שאמרתי נתנה התורה שכר עליו למען יברכך ה' אלהיך וגם כן כמו שנאמר בשמטה כי השכר הוא על החסד והרחמים שעושה אדם לפניו מן השורה ואינו זוכר בהרחקת העבירות כי לא נתן בלא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב שכר כמו שזכרו בנשך, הנה התבאר מארבעה יתשובות האלה שמרע"ה הזהיר כראוי ובצדק כל אמרי פיו אין בהם נפתל ועקש, ואמנם האמת שנאמין בזה הוא כפי קבלת רבותינו ז"ל בספרי דף ג"א והותר בזה הספק הי"א:

(5)

כאן נמשו מותר שהוא עובר במחובר ואפילו בתלוש קודם שנגמרה מלאכתו למעשר או לחלה.